

SANDAL KÖYÜ (TARSUS) VE ÇEVRESİNDE KEÇİLERE VERİLEN ADLAR VE DAVARCILIKLA İLGİLİ BAZI UYGULAMALAR

The Names of Goats in Sandal Village (Tarsus) and Its Vicinity and Some Practices about Goat breeding

Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN*

ÖZET

Sandal Köyü ve çevresindeki dağ köylerinde davarcılık önemli bir geçim kaynağıdır. Kendine has sosyo-ekonomik yapısı olan bu yaşam biçimi başlı başına incelenmesi gereken bir konudur. Bu işle uğraşan insanlar yarı konar-göçer bir hayat sürerler ve keçilere doğumlarından itibaren cinsiyetlerine, yaşlarına, fiziki özelliklerine göre çeşitli adlar verirler. İnsanlarda olduğu gibi özel adların verildiği de görülür. Bu sebepten bir sürüde 100'den fazla farklı adla karşılaşmak mümkündür. Bu ad verme geleneği eski Türk kültürünün günümüze yansımalarından biri olup bölgedeki Türk kültürünün sadeliğini ve hakimiyetini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Keçi adları, hayvanlara ad verme, Yörük, Sandal köyü, Türk kültürü

ABSTRACT

Goats are important sources of living in mountain villages located at surrounding of Sandal Village. This life-style which has its own peculiar socio-economic structure is a topic that should be investigated. People engaging in goat breeding lead to semi-nomadic life and they put various names to goats according to their sexualities, ages, physical features from their birth onward. It is also observed that they are given special names as human beings are given. For this reason in a herd it is quite possible to come across more than hundreds of different names. This naming tradition is one of the reflecting of ancient Turkish culture and it indicates purity and dominance of Turkish culture in the region.

Key Words

Goat names, naming animals, Yörük, Sandal village, Turkish culture

Sandal Köyü, Tarsus'un kuzeyinde, Gülek Boğazı'nın güneybatısında bulunan orman köylerinden biridir. Köy şehir merkezine (Tarsus) 40-45 km olup, denizden 900-950 metre yüksekliktedir. Çevrenin büyük çoğunluğu çam ormanlarıyla kaplı olmakla birlikte, Akdeniz bitki örtüsüne mahsus maki bitki toplulukları da önemli yer tutar. Kullanılabilir tarım alanları oldukça sınırlıdır. Bu durum çevre insanının hayvancılığa yönelmesine sebep olmuştur. Bundan 20-25 yıl öncesine kadar en geçerli geçim kaynağı küçük baş hayvancılık, özellikle **davarcılık** (keçicilik) idi. Son yıllarda ülkemizde yaşanan hızlı değişim

ve gelişmeler sonucunda davarcıların çoğu sürülerini satarak başka işlerle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Sayıları azalmakla birlikte çevrede geçimini hâlâ davarcılıkla sağlayan birçok aile bulunmaktadır.

Sandal Köyü coğrafi konumu bakımından çevredeki köylerin orta yerindedir. Ayrıca doğup büyüdüğümüz ve dolayısıyla en iyi bildiğimiz yer olması hasebiyle çalışmamızın merkezine aldı. Sandal'la birlikte, Olukyoyağı, İnköyü, Boğazpınar, Ardıçlı, Yeniköy, Çiftlik, Kurtçukuru, Çukurbağı, Boğazpınar... köyleri ve Gülek kasabası günümüzde davarcılığın yapıldığı yerlerdir. Bu çev-

* Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kars.

rede keçilere doğumlarından itibaren, cinsiyetlerine, yaşlarına, fiziki özelliklerine ve sosyal durumlarına göre çeşitli adlar verilmektedir.

Keçilere verilen adlar hakkında Yalman (1977: 253;1949: 24-26); Eröz (1991: 140-142); Seyirci (1987: 191-197; 2000:103-108); Biray (2000a: 61-78; 2000b: 63-79; 2000c: 55-71); Çay (1983: 106); Johansen (2005); Toygar (1984:123-126); Matsubara (1982: 355-362) eserlerinde bilgi vermişlerdir.

Bu çalışmaların yanında Türk kültürünün en eski ve en zengin örnekleri olan, *Dede Korkut Hikâyeleri* (Ergin 1997: 98, 99, 109, 125, 126, 241, 102, 113) *Divânü Lûgati't-Türk* (C. I, 117, 119, 120, 128, 368, 421, C. II., 14, 22,117, 266, C. III., 219) ve *Kutadgu Bilig* (keçi: 249, 674,1541, 1793, 1851, 2889, 4042, 4837, 5208; *tavar*: 485, 1112, 1308, 1368, 1786, 2057, 2408, 3982, 4372, 5460, 5517, 6099, 6107, 6443; *teke*: 5373, 5375; *erkeç*: 4353; *sıgun*: 79,5111, 5374, 6613) 'te de keçilere verilen adlara rastlamaktayız. Ayrıca *Derleme Sözlüğü* ve *Tarama Sözlük*'leri ile ülkemizde bölge, yöre veya illere ait ağız çalışmalarında da keçilere verilen adların yer aldığını görmekteyiz. (Seyirci 1987: 191-197; 2000:103-108; Biray 2000a: 61-78; 2000b: 63-79; 2000c: 55-71; Çay 1983: 106).

Seyirci ve Biray'ın çalışması ile *Derleme Sözlüğü* dışındaki çalışma ve eserlerde genellikle keçilerin yaş ve cinsiyetlerine göre verilen adların bulunduğunu söyleyebiliriz. Seyirci cinsiyet ve yaşları dışında, çeşitli fiziki özelliklerine göre verilen adları de tespit ederek, bunları dokuz başlık altında toplamış, bu başlıklar altında 59 değişik ad kaydetmiştir. Biray ise "Hayvancılık Terimleri ile İlgili Bir Makale ve Bazı Küçükbaş Hayvancılık Terimlerimiz" adlı dizi yazısında önce Sarıhanov' un "Türkmen Dilinde Davardarçılık Leksikasının Tematik To-

parları" (Türkmen Dilinde Davarcılıkla İlgili Terimlerin Temalarına Göre Sınıflandırılması) adlı yazısını Türkiye Türkçesine aktarmış daha sonra da tarihî ve bugünkü lehçelerde yer alan bazı küçükbaş hayvanlarla ilgili terimleri listeler halinde vererek bir değerlendirme yapmıştır. (Biray 2000a: 61-78; 2000b: 63-79; 2000c: 55-71). Bu çalışma içerisinde *Derleme Sözlüğü* dışındaki eserlerde keçilere verilen adlarla ilgili olarak pek az örnek bulunmakta olup bunların geneli de yaş ve cinsiyete göre verilen adlardır. *Derleme Sözlüğü*'nde ise yaş ve cinsiyetleri yanında Seyirci'de olduğu gibi çeşitli fiziki özelliklere göre verilen adlar da yer almaktadır.

Çay, Kaşgarlı'nın *DLT*, Caferoğlu'nun *Eski Uygur Sözlüğü*, Ögel'in *Türk Mitolojisi*, Kafesoğlu'nun *Türk Milli Kültürü* eserlerinden ve Yalgin'in "Davarda Saya Kutluğu Bayramı, Kırkım ve Dişle İğdişçilik" ile Arslanoğlu'nun "Posofta Mal ve Davar Adları" makalelerinden yararlanarak keçilere verilen adları, Anadolu'da, Anadolu dışında, *DLT*'de ve *Eski Uygur Sözlüğü*'nde verilenler şeklinde sınıflandırmıştır. (Çay 1983: 106). Burada verilen adlar da genellikle hayvanların yaş ve cinsiyetlerine göredir. Bunlar içinde Anadolu'nun diğer bölgelerinde olup da Sandal köyü ve çevresinde kullanılmayanlar **kıdan** ve **korut**'tur. *DLT*'de olup da kullanılmayanlar ise **eçkü** ve **arkar**'dır. **Eçkü** keçi türünün genel (Mahmut 1998a: 128; 1998b: 117), **arkar** ise dağ keçisine (Mahmut 1998: 117) verilen addır.

Bir yayla dönemini Yörüklerle birlikte geçiren Johansen'in kitabında da keçilere yaş ve cinsiyetlerine göre verilenlerin dışında başka bir ada rastlamıyoruz. Ancak onun, "Bir körpe annesini bulamadığında onu yukarı kaldırırılar ve annesinin adını seslenirlerdi. Anne pes

sesiyle azarlarçasına meleyerek yaklaşır ve yavrusunu teslim alırdı. Böylelikle küçükler annelerinin adlarını öğrenirler ve bu adı kendileri ve kendi çocukları için bir çeşit soyadı gibi, belleklerine yerleştirirlerdi.” (Johansen 2005: 53) ifadelerinden yaş ve cinsiyetleri dışında keçilere hususi adların da verildiğini çıkarabiliyoruz.

Ülkemizin genelinde davar denildiği zaman keçi ve koyun sürüsü algılanmakla birlikte, Sandal köyü ve çevresinde sadece keçilere **davar** denmektedir. Eröz’ün tespitlerine göre Anadolu’daki diğer Yörüklerde de durum aynıdır (Eröz 1991: 140). Bunun yanında çocukluğumuzda köyde keçi sürüsü sahipleriyle koyun sürüsü sahiplerine (özellikle yaylaya giderken köyümüzden geçen sürü sahiplerine) verilen adlar da farklı idi. Keçi sürüsü sahibine *davarcı* veya *yörük* denirken, koyun sürüsü sahiplerine *koyuncu* veya *aşiret* denirdi. Ayrıca Aktan’ın Adana yörükleriyle ilgili olarak belirttiği gibi güdüm hayvanları sıralamasında da koyun önde gelir. İnanışa göre, koyun melek, keçi ise şeytandır (Aktan 1996: 5). Bunun yanında koyunun bulunduğu eve bereket getirdiğine ve yokluk girmeyeceğine inanılır. Bu yüzden birçok aile, annem dâhil, evinde hiç olmazsa birkaç koyun besler. Koyuna karşı bu denli düşkünlüğe rağmen doğa ve çevresel etkenler Yörüklere yaşadıkları bölgenin iklim ve coğrafi yapısına göre hayvan beslemeyi zorunlu kılmıştır (Eröz 1991: 93; Aktan 1996: 5).

Sandal ve çevresindeki köylerde tarım ve otlak alanları oldukça sınırlıdır. Bu yüzden insanlar geçimlerini sağlamak için çevrenin bitki örtüsüne ve coğrafi yapısına en uygun hayvan olan keçi yetiştiriciliğine yönelmişlerdir. Bunun yanında “Kötü yerin verdiği iyi kardeş vermez” diyen köylüler, çoğu zaman zarar etseler de kendilerine yetecek ka-

dar ekin ekmeği de ihmal etmezler. Bu miktardaki ekine halk arasında **şekere** denir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi davarlar esas olarak cinsiyetlerine ve fiziki özelliklerine göre adlandırılırlar. Cinsiyetlerine göre adlandırılırken yaşları, fiziki özelliklerine göre adlandırılırken renkleri ve baş kısımları ile ilgili bir kısım unsurlar dikkate alınır. Bunların yanında keçilere sürü ve yıl içerisindeki durumlarına göre ve sürü sahibinin ilgisine göre özel adlar da verilebilir. Sürü içerisinde dişi hayvanlar erkek hayvandan çok olduğundan adlarının daha çok dişi hayvanlara verildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca doğrudan verilmese de mal sahipleri arasında konuşulurken yapılan adlandırmalarda yavruların, *gerdoğ yazmışın oğlağı*, *kırsakar keçinin çebici*, *boynuzu kırığın yazmış* gibi, analarının adıyla anıldıklarını, dolayısıyla soyun anadan devam ettiğini görürüz. Bu durumları dikkate alarak keçilere verilen adları, **Cinsiyet ve yaşlarına göre verilen genel adlar, fiziki özelliklerine göre verilen adlar, özel adlar** şeklinde üç ana başlık altında toplayabiliriz. Bu adlara geçmeden önce keçilerle ilgili bazı uygulamalar hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Johansen’in de belirttiği gibi (2005: 73) hayvancılıkla ilgili işler mevsimlere göre değişir. En yorucu dönem şubat sonu ve mart başlarıdır. Bu dönem keçilerin kuzlama zamanıdır. Sürü sahipleri gece-gündüz sürünün başında bulunmak ve çok dikkatli olmak zorundadırlar. Yeni doğan oğlakların tilki, çakal, kurt, kartal, karga vb. hayvanlara kaptırılması, bir an önce analarını emmelerinin sağlanması ve hava soğuksa donmalarını önlemek için kuzluğa konması gerekir. Haziran-temmuz dönemi keçilerin kırkım zamanıdır. Önce çebiçler ve seysisler, sonra da keçiler ve tekeler kırkı-

lır. Keçi ve tekelerin kırkımı diğerlerine göre farklıdır. Memelerinin güneşten yanmasını ve çalı-çirpinin yırtmasını önlemek için arka ayaklarının ön yüzündeki kıllar kesilmez; tekeler ise süslenir. Her ne kadar kıl çul, çuval, çadır gibi dokuma eşyalar da kullanılsa ve bir ihtiyaç malzemesi olsa da esas amaç kıl etmek değil, hayvanların semizlenmesini sağlamaktır. Bunun ardından ağustos sonu veya eylül başında teke katımından önce, gereğinden fazla çebiş ve seyisler satılır veya bir kısmı iğdiş edilir. Bundan sonra tekelerin kızma dönemidir ki çobanların en zor zamanlarından biridir. Zira bu dönemde tekelerin keçilerden ayrılıp ya oğlaklarla veya ayrı bir şekilde bakılmaları ve kesinlikle sürüye kaçırılmamaları gerekir. Kışın bütün keçilerin belli bir zamanda ve kısa bir süre içinde kuzlamasını sağlamak için bu şarttır.

Bütün canlılarda olduğu gibi temelde *erkek* ve *dişi* (kancık) diye ayrılan hayvanlar, doğumlarından sonra geçen süre içinde yaşlarına göre değişik adlar alırlar. Hayvanların yavrulama zamanının gelmesine, **dölün gelmesi** ve bu işin sona ermesine **dölün alınması** adları verilir. Keçilerin yavrulmasına **kuzlama**, keçinin düşük yapmasına **birakma** veya **atma**; eğer oğlak gününden birkaç gün önce doğmuşsa **günsüz** denir. Günsüz doğan oğlak normal şartlardaki doğum gününe kadar yaşar ve o gün ölür. Oğlağı ölen keçiye **oğursuz**, anası ölen oğlağı ise **emsiz** denir. Emsiz oğlaklar ya sahibi tarafından ya da bir başka sürü sahibine verilerek oğlağı ölmüş bir başka keçiye **yakılır**. Bu olmazsa, bir komşuya verilen oğlak şişe veya biberonla emdirilmek suretiyle beslenip büyütülür. Böyle büyütülen hayvanlara oğlakken **emdirme**, büyüdükten sonra ise **beslenti** denir.

Yukarıda adı geçen yakma eylemi bir şekilde anasız kalmış veya anası

almayan ya da anasının sütü olmayan oğlağı yeni bir ana sağlama girişimidir. Sürüde oğursuz keçi varsa, vakit de çok geçmemişse emsiz veya yukarıda belirtilen durumda olan oğlak bu keçiye verilir. Bazı keçiler bu oğlakları isteyerek emdirirler. Eğer keçi oğlağı emdirmesse emdirmesi için bir kısım uygulamalar yapılır. Keçinin bir oğlağı emdirmesine **alma** denir. Keçiler bazen kendi oğlağını da almayabilirler. Bu durumda oğursuz keçiye emsiz oğlağı alması için yapılan uygulamaların aynısı bu keçiye de yapılır:

İlk önce keçinin ön ayaklarından biri bir yere kısaca bağlanır ve oğlak keçinin altına bırakılır (atılır). Keçi birkaç gün bu şekilde tutularak oğlağı alması sağlanmaya çalışılır. Bu şekilde almazsa ikinci bir uygulamaya geçilir. Oğlağın üzeri küllü su ile hafifçe ıslatıldıktan sonra üzerine kavut serpilerek yine keçinin altına atılır. Keçiye yeni doğurmuş imajı vermek için oğlağın üzerine süpürür gibi sürülen çok az miktardaki yaş çam pürü (yaprak) keçinin dişilik organının ucuna hafifçe tutturulur. Böylece keçi kendisinin yeni kuzlamış olduğunu zannederek altına atılan oğlakla daha fazla ilgilenir. Bu arada oğlağın üzerine atılan tuzlu kavutu yalamaya başlar. Bu sırada keçinin kendi kokusu oğlağı çıkar. Bir süre sonra bu koku keçi tarafından fark edilince keçi ve oğlak arasında bir etkileşim başlar. Aç oğlak karnını doyurmak için keçinin memelerine saldırır. Oğlağı ısınan veya alışan keçi onun tüylerini yalamaya ve sahiplenmeye başlar. Bu işlemin tamamına **yakma** denir.

Keçilerin çiftleşme dönemine **teke katımı** denir. Bu zaman genellikle 10 Eylül veya daha sonraki günlerden biridir. Sürü sahibi, ailenin hayvanlara bakabilme durumuna göre bu süreyi daha öne de alabilir. Teke katımı davarcılıktaki en önemli işlerden biridir. Bu işin

yerli yerinde yapılması, sürü sahibinin kışın rahat etmesini ve kazanç bakımından verimli bir yıl geçirmesini sağlayacaktır. Tersine bir durum ise birçok sıkıntıyı beraberinde getirir. Bundan dolayı hayvanların çiftleşme zamanı gelse de, her zaman çiftleşmelerine izin verilmez. Tekelerin çiftleşme zamanının belirtile- rine **siğme** veya tekelerin **kızması** denir. Bu dönem temmuzun sonu ve ağustosun başıdır. Eğer tekeler semiz ise bu durum daha önce de olabilir. Tekelerin kızması çobanların işini zorlaştırdığından geç kızmaları için çobanlar tekeleri soğuk suya atarlar. Dişi keçilerin çiftleşme zamanının gelmesine ise **savrıkma** denir. Bu dönem yaklaşık olarak tekelerin kızma dönemiyle aynıdır. Bakımları iyi ise tekelerde olduğu gibi keçilerde de erken savrıkma görülebilir. Eğer dişi keçi evde bakılıyorsa bu dönem geldiğinde melemeye başlar. Keçilerin hepsi aynı zamanda savrıkma olmazlar. Bunda hayvanın semizliği önemli etkindir. Eğer hayvan iyi ise kuzladıktan hemen sonra savrıkıp bir yıl içinde iki defa da kuzlayabilir.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, sürü sahibi için hayvancılığın en zor ve en önemli günleri hayvanların kuzlama yani **döl alma** zamanıdır. Bu dönem en kısa sürede en az kayıpla atlatılmalıdır. Bunun için birinci etken hayvanların bakımı ve hava şartları olmakla birlikte, bu sürenin uzun veya kısa sürmesi de önemlidir. Bu durumun bilincinde olan çoban, çiftleşme döneminde keçileri ve tekeleri birbirinden ayırarak, bir ay veya kırk gün ayrı baktıktan sonra çiftleşmeleri için birbirine katar. Çobanın keçileri ve tekeleri ayrı ayrı gütmeye imkânı yoksa, tekelerin kızmasını önlemek için onları suya atmanın yanında, dişi keçilere tuz vererek, **döl tutmalarını** engeller. Keçilerin çiftleşmesine **yüğürlme**; yüğürlen hayvana tuz vererek bunun bozulmasına **çözme** veya **çözülme** denir. Tuz vererek

yüğürlen keçilerin çözmesi sağlanırken aynı zamanda diğer keçilerin savrıkması, tekelerin kızması sağlanır. Bu işlem birkaç defa yapıldıktan sonra keçilerin hepsinin çiftleşme zamanının geldiğine, tekelerin de yeterince kızdığına kanaat getirilirse ve ileriye doğru beş ay gün sayıldığında kış da çıkıyorsa teke katılır. Genel kuzlama zamanından önce oğlak doğmasına **kaçıntı** denir. Keçiler beş ayda doğduğu için çobanın teke katımı tarihini iyi ayarlayıp kuzlama zamanını kış mevsiminden sonraya veya kışın son günlerine getirmesi ve bu işin birkaç günde bitmesi gerekir. Süre uzadıkça çoban daha fazla güçlük çekeceği gibi oğlakların zayı olma ihtimali de artacaktır. Oysa bu süre kısa olursa, sürü çadırın etrafında kalacak, birkaç gün yemle idare edilip gücü yeten tüm aile fertlerinin birlikte çalışması sonucu fazla zahmet çekmeden; oğlaklar tilkiye, çakala, kuşa (kartal, karga vs.) kaptırılmadan toplanıp kuzluğa konulacaktır. Çoban dağda taşta doğan oğlakları toplayıp çadira getirmek gibi güçlükleri de çekmeyecektir. Kış günlerinde ve gecelerinde doğan oğlakların donup ölmeye tehlikesi vardır. Önü bahara geldiğinde keçilerin yiyecekleri çoğalacak, beslenmeleri daha iyi olup, sütleri bol olacak ve oğlaklar daha iyi beslenecektir.

Davarın dölü gelmeden önce birçok hazırlık yapılır: Önce dölün nerede alınacağına karar verilir. Daha sonra çadır ve bir önceki dölün alındığı yerdeki malzemeler buraya taşınır. Çadırın bir yerden bir başka yere taşınmak üzere sökülme işlemine **göçme**, yeni yerine kurulmasına ise **konma** denir. Seyircinin belirttiği gibi konaklama yerine gelince herkes kendi yurduna konar. Hiçbir aile bir başkasının yurduna konmadığı gibi, hiçbir Yörük grubu da başkasının konak yerine konmaz (Seyirci 1996: 197). Bu iş kışı geçirmek, bir başka ifadeyle döl al-

mak için yapıyorsa buna **yurt tutma** denir. Bu yurt aynı zamanda kışlak, yani kışın geçirileceği yerdir. Bu sebepten genellikle güneye bakan, güneş alan, soğuğa, rüzgara karşı tabii bir şekilde korunaklı olan yerler tercih edilir. Çadırın, **kara çadır** ve **alaçık** olmak üzere yaygın olarak kullanılan iki şekli vardır. Yurt genellikle aynı kişiler tarafından iki yılda bir aynı yere tutulur. Bir kişi yurduna konmasa bile hayvancılık yaptığı süre içinde kimse kimsenin yurduna gidip konmaz. Bu bir kişi için çok ağır bir davranıştır ve tartışma, kavga, küsme vb. birçok tatsız olayın ve durumun ortaya çıkmasına sebep olur. Ancak bir kişi hayvancılığı bıraktığı zaman yurdunun şenlendirilmesi için orayı başka birine devredebilir. Bunun yanında davarcılığı bırakan birinin yurduna bir başkası izin alarak oturabilir. Eğer hayvancılığı bırakan kişi veya onun çocukları hayvancılık yapmaya tekrar başlarsa yurtlarını tekrar alabilirler.¹ Yörüklerin birbirinin yurduna konmama tutumu 17. yüzyılda da görülmektedir (Aktan 1996: 6). Ögel'in belirttiğine göre gerek kışlak gerekse yaylağın eski Türklerde kesin töre ve geleneklerle bir düzen altına alınmıştır. Osmanlı kanunnamelerine bile "yaylak ve kışlağın ahkamı sair arazi gibidir" (Ögel 2000: 1) şeklinde yer alan yurt anlayışı bu günde aynı şekilde devam etmektedir. Çevrede yurt tutma, yaylak kışlak ve göçme ile ilgili uygulamalar Ögel'in verdiği bilgilerle birebir örtüşmektedir (Ögel 2000: 1-10). Başka bir köyün mıntakası içerisinde belli bir bölgenin sürüyü otlatmak için kiralanmasına (icarlanmasına) da *yurt tutma* denir.

Yurt tutulduktan sonra kuzluk kurulur. Kuzluk kurulmadan önce yeri iyice tesviye edilir. Yassı-düz birkaç kilogramlık taşlar kuzluk yerinde 20-25 cm. yüksekliğinde düzgünce dizilerek top-

rakla bağlantı iyice kesilir. Oğlakların sidikleri bu taşların arasından akarak onların yaş yerde kalması önlenir. Burası birkaç gün böyle kalırken kuru ve temiz yerlerden bir hayli (kuzluğun büyüklüğüne göre değişir) çam pürü toplanır. Çeşitli malzemeyle (tahta, çag, çul, çalı) kuzluk kurulur. Dört tarafı kazılarak çıkan toprak kuzluğun etrafına yığılır. Bir nevi kuzluğun etrafına kanal kazılarak, yağmur sularının kuzluğun altından içeri girmesi engellenir. Toplanan pürlerin bir kısmı kalın bir şekilde kuzluğun içine serilir. Öyle ki kuzluğun içi döşek yumuşaklığını alır ve alttaki taşların soğukluğu hissedilmez hâle gelir. Böylece oğlakların taşların, toprağın soğukluğunu hissederek üşümeleri engellenir. Ayrıca her gün, oğlaklar analarına verildikten sonra kuzluğun içi tekrar pürlenir. Yani daha önce toplanmış çam yapraklarından bir miktar kuzluğun içine yayılır. Böylece oğlakların ıslak yere ve pisliklerinin üstüne yatmaları önlenmiş olur.

Yaz gelip de kuzluk bozulunca, kuzluğun yeri yakılır. Bu bir temizlik faaliyetidir. Böylece kuzluğun yerinde kene, bit, pire gibi asalakların üremesi bir nebze engellenmiş olur.

Seyirci'nin de belirttiği gibi (1996: 199) yörüklerin yaşamında kadının önemli bir yeri vardır. Her ne kadar ailenin ve sürünün bakılması, korunması, göçürülmesi gibi ağır işleri erkek yapsa da kadın bir evin her şeyidir. Çadırın yönetimi, işlerin organize edilmesi, misafirlerin ağırlanması, çadırın tertip düzeni, çocukların bakımı, ev için çadır, çuval, heybe, kilim, sava dokunması; keçenin pişirilmesi vs. hep kadının işidir. Bu öneminden dolayı kadın evin orta direği olarak telakki edilmiştir. Çadırın orta direği çöktüğünde ev nasıl yıkılırsa bir kadının ölmesi de evin yıkılması demektir. Bu yüzden eşi ölen birine "yurdu yuvası yıkıldı" denir.

Çevrede hayvanlarla ilgili uygulama ve adlandırmalar şüphesiz ki sadece bunlardan ibaret değildir. Kendine mahsus bir kültürü ve sosyo-ekonomik yapısı olan başlı başına incelenmesi gereken bu hayatın içinde daha birçok uygulama ve adlandırmalar vardır. Burada bunların hepsinden bahsetmemiz bu çalışmanın konusunu ve sınırlarını aşacaktır. Bu yüzden konuyu dağıtmadan keçilere verilen adlara geçmek istiyoruz. Bu bağlamda keçilerin adlarını cinsiyet ve yaşlarına göre verilen genel adlar ve fiziki özelliklerine göre verilen adlar şeklinde iki ana gruba ayırabiliriz.

A. CİNSİYETLERİNE VE YAŞLARINA GÖRE VERİLEN GENEL ADLAR

Anasından doğduğunda her cins keçi yavrusuna **oğlak** denilir. Bu ad altı aylık oluncaya kadar yani, sütten kesilinceye kadar devam eder. Oğlaklar ilk doğduklarında bunlara **emlik** denir. Bunun yanında vaktinden geç doğan oğlağa da emlik denilebildiği gibi genellikle **k/görpe** denilir. Bu oğlaklar, yaza karşı, baharın son aylarında doğduklarından şanslılardır. Zira bu dönemde hayvanların sütü boldur. Ayrıca bunların boy olarak diğerlerine kavuşmaları, iyi beslenip kışın soğukunda ölmemeleri için analarının sütleri sağılmaz. Böyle olunca iyi beslendiklerinden oldukça sevimli olurlar. Sevgilinin körpeye benzetilmesi bu sevimlilikten olsa gerektir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu dönemdeki anasız oğlaklara **emsiz**; bunlar elde, şişeden veya biberonla emdirilerek besleniyorsa **emdirme** denir. Altı aylık olup anasından **yarıldıktan** (oğlağın sütten kesilmesi) sonra dişi ve erkek her iki cinsten oğlağa **çebiç** adı verilir. Oğlağın anasından ayrılma zamanı **kuyruk** (Ağustosun 10'undan sonra) doğduktan sonradır. Doğuştan çift cinsiyetli olan oğlaklara **“abıhı”** denir. Bu hayvanlar bir yıldan

fazla yaşamadıkları için çebiç iken kesilir. Aksi takdirde kimsenin haberi olmadan bir yerde aniden ölüverirler. Bir yılın sonunda ilk kılın kırılmasıyla çebiçlik sona erer. Bundan sonra cinsiyetlere göre adlar değişmeye başlar.

1. Erkeklerle verilen adlar: Oğlakken bütün cinslere aynı ad verilirken seçilmiş belirli oğlaklara cinsiyetlerine göre genel olarak bir ad veya unvan verilir. Teke olması istenilen oğlaklar daha küçükken belirlenir ve bunlara **tekelik** denir. Diğer oğlaklar satılırken bunlar ayrı tutulur ve satılmaz. Bu isim teke oluncaya kadar devam eder. Alıcı tarafından beğenilmeyip ayrılan oğlaklara (çebiçlere) ise **çıkıntı** denir.

Fiziki yapısı iri de olsa bir oğlak rast gele tekelik bırakılmaz. Tekelik bırakılması için oğlağın bir kısım özelliklere sahip olması gerekir. Bunlar ana-babasından ve kendi fiziki yapısından kaynaklanan hususlardır. Sürünün devamını ve cins kalitesini yükseltecek olan tekedir. Oğlağın anası veya babası cins ise oğlak tekelik bırakılabilir. Bunun yanında oğlağın kendisinin sahip olduğu özellikler de tekelik kalması için önemlidir. Bir oğlağın iyi gelişmiş (yetik), boynuzlarının arasının açık, tek taşak veya taşaklarının arasının açık (yarık), bacaklarının uzun (bacaklı), boynuzsuz (kabak) olması gibi özellikler tekelik bırakılmasında önemli etkenlerdir. Ayrıca sürü içerisinde az sayıda olan, ala, beyaz, gök, kırmızı renkli veya geyik, halep, kilis çandır (melez) oğlaklar tekelik ve damızlık bırakılabilir. Bunda amaç, sürüdeki keçilerin kalitesini, dolayısıyla verimliliğini artırmak, sürüyü daha hoş görünür hâle getirmektir. Ayrıca ala ve gök rengin sürüyü bir kısım olumsuzluklardan koruyacağına dair inançlar etkili olmaktadır. Bu arada her iki cins için de geçerli olan bir diğer etken ise oğlakların üç ayaklarının **sekili** (beyaz) olmalarıdır.

Bunun yanında hayvan sahibinin ilgisine göre cinsiyeti gözetilerek oğlağa bazı özel adlar da verilebilir. Konuyla ilgili olarak **özel adlar** bahsinde yeterince bilgi verilecektir.

İlk kıl kırkımından sonra yaşlarına ve cinsiyetlerine göre keçilere verilen adlar farklılaşır. Bir yaşını bitirip iki yaşından gün almasından itibaren erkek keçiye **seyis** denir. Bir erkek keçi seyis olmakla tekelik unvanını kaybetmez. Yukarıda belirttiğimiz gibi tekelik için verilen bu ad veya unvan teke oluncaya kadar devam eder ve bu bir nevi ona dokunulmazlık sağlar. Zira tekelik bırakılan bir keçinin en az dört yaşına kadar kesilme ve satılma durumu yoktur. Tabiri caizse, yeterince tohumu alındıktan sonra ya kesilir veya satılır.

Üç yaşındaki erkek keçiye **öveç teke** veya yalnızca **öveç** denir. Dört yaşındaki tekeye **kart**, beş yaşındaki tekeye ise **azman** denir. Beş yaşından sonra çok farklı ve önemli bir özelliği yoksa teke elden çıkarılır.

Hadım edilmiş erkek keçiye **erkeç** denir. Bu iş günümüzde hemen hemen yapılmamakla beraber 15-20 yıl öncesine kadar satılmak için beslenen erkek keçiler daha iyi et tutması (semizleşmek) için hadım (**idiş**) edilirdi. Genellikle iki yaşından üç yaşına girmek üzere olan seyislerin çiftleşmelerini engelleyip zayıflamalarını sağlamak için testis bezlerinin bağları ya ağızla veya makineyle gevilerek ya da keserle dövülerek ezilir, çalışmaz hâle getirilirdi. Hayvanlara oldukça eziyet veren bu uygulamaya çok şükür ki son zamanlarda neredeyse tamamen terk edildi.

2. Dişilere verilen adlar: Tekeleler nasıl oğlakken seçiliyorsa, dişi oğlak fazla ise keçi olması istenen oğlaklar da önceden belirlenir ve bunlara **damızlık** denir. Bu oğlaklar da rastgele değil, belli ölçülere göre damızlık bırakılırlar. Bun-

lar, tıpkı tekelik bırakılan oğlaklarda olduğu gibi, oğlağın ana-babasından ve kendi fiziki özelliklerinden (rengi, büyüklüğü, boynuzlu olup olmaması, memelerinin arasının açık olması) kaynaklanan hususlardır. Damızlık bırakılan dişi keçi, **yazmış** olup oğlak verinceye kadar bu unvanla yani **damızlık** olarak adlandırılır. Oğlak sahibi olduktan sonra bu unvanı artık kaybeder. Erkeklerde olduğu gibi dişilerde de damızlık bırakılan hayvanların bir nevi dokunulmazlığı vardır. Ancak kuzladıktan sonra bütün uğraşlara rağmen oğlağını almamak, sağdırmamak veya sürüyü bölmek gibi kötü özelliklere sahip olan keçiler ne kadar iyi olurlarsa olsunlar sürü içerisinde tutulmazlar.

Bir yaşını bitirip iki yaşından gün aldıktan sonra dişi keçiye **yazmış** denmeye başlar. Dişi keçi ilk oğlağında yazmış olarak adlandırılırken ikinci ve üçüncü oğlaklarında yani üç, dört yaşlarında keçi olarak, dördüncü oğlağından, yani beş yaşından itibaren ise **koca keçi** olarak adlandırılır. Beş yaşından sonra keçiler ya satılarak veya kesilerek elden çıkarılır. Zira bu yaştan sonra keçi artık zayıf düşer, hem kısı çıkartamaz hem de oğlak besleyemez. Eğer keçi ikiz doğurmak, bol süt vermek, fiziki yapısı itibarıyla iyi olmak gibi önemli bazı özelliklere sahip ise bu tür hayvanlar özel olarak bakılmak suretiyle bir veya iki yıl daha elde tutulur.

Bir keçi kısır kalmışsa yani oğlak vermemişse buna **kısırna**, eğer bu keçi iki yaşında yani yazmış durumunda ise **kısır yazmış** adı verilir. Bu tür keçiler pek sevilmazler. Bir keçi iki yıl üst üste kısır kalırsa ya kesilir ya da satılır. Çebiç, seyis, teke, kısır keçi, yazmış vb. gibi süt vermeyen hayvanların hepsine **yoç** denir.

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi keçi ve teke olması istenen oğlak-

lar aynı ölçülere göre seçilmekte, dişiler üç yaşından itibaren keçi unvanını alırken, erkekler de üç yaşından itibaren teke unvanını almaktadırlar.

B. FİZİKİ ÖZELLİKLERİNE GÖRE VERİLEN ADLAR

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kül-tür ve medeniyetimizin en eski örneklerini oluşturan eserlerde birçok hayvan adı zikredilmekle beraber bunlar daha çok cinsiyet ve yaşlarına bağlı olarak verilen adlardır. Böyle olmakla beraber keçilere verilen adların çok eski ve köklü bir geleneğin devamı olduğunu anlayabiliyoruz.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde birbirinden farklı birçok hayvan türüyle karşılaşırız. Bu hayvanlar at, koyun, deve, arslan, kaplan vb. tür adlarıyla anıldığı gibi tek olarak ve özellikle belirtilen hayvanların değişik biçimlerde adlandırıldığını da görüyoruz. Bu adlar arasında keçilere verilen adlar da bulunmaktadır. Tür olarak **keçi** adı değişik yerlerde altı defa (Ergin 1997: 98, 99, 109, 125, 126), **ögeç**, üç defa (Ergin 1997: 102, 113) (Ergin her ne kadar iki yaşına girmiş koyun (Ergin 1997b: 241) dese de bu aynı zamanda bir erkek keçi adıdır.) ve keçilere ad olarak verilen **kısırna** kelimesinin **kısır** kısmı aynı anlamla hikâyelerde yedi defa geçmektedir (Ergin 1997: 122, 146). Ayrıca tür, yaş ve cinsiyete göre verilen adların dışında hikâyelerin birinde keçi bugünkü anlamıyla donuna göre de adlandırılmaktadır. Dresden nüshasının ikinci hikâyesi olan Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Kazan Bey'in koyun sürülerinin çobanı olan Karaçuk Çoban Şekli Melik'in adamlarına karşı soylarken "**Ala başlı kiçimçe gelmez mana**" (Ergin 1998a: 98) şeklinde bir ifade kullanır. Görüldüğü gibi çoban burada keçilerinden birini **ala başlı** olarak adlandırmaktadır. Bu hikâyeler içinde keçi sürüsünden hiç bahsedilmese de

koyun sürülerinin içinde başı çekmele-ri için her zaman birkaç keçi bulundurulur. Böyle bir adlandırmanın keçilere verilen adların geçmişini göstermesi bakımından manidar bir örnek olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca bizlerin keçileri adlandırdığı gibi, yani hayvanların çeşitli fiziki özelliklerine göre, adlandırmaların develer, atlar vb. için yapıldığını birçok yerde görmekteyiz.

Cinsiyetlerine göre genel olarak adlandırılan davarlar, fiziki özelliklerine göre özel olarak adlandırılırlar. Sayıları oldukça fazla olan bu adları hayvanların vücutlarında bulunan renklere ve başlarının görünüşlerine göre ikiye ayırabiliriz. Keçiler bu şekilde adlandırılırken, fiziki özellikleriyle ilgili ad söylendikten sonra cinsiyetleri ve yaşlarıyla ilgili ad da arkasına eklenir. **Ak keçi, kır teke, ...seyis, ... yazmış** vb. gibi.

I. RENKLERİNE (DONLARINA) GÖRE VERİLEN ADLAR

Türklerin hayvanlarına dahi renklerle başlayan ad vermeleri, geçmişteki renklerle ilgili uygulamaların ve inançların günümüze olan yansımaları olsa gerektir. Özellikle geleneksel Türk kültürünün en bozulmamış örneklerini gördüğümüz Toros dağlarında yaşayan Yörüklerin hayvanlarını adlandırırken renk unsurunu öne çıkarmaları ve bu renkler arasında bazı renkleri (gök ve ger gibi) daha fazla tercih etmeleri bu adlarda renk unsurunun başta gelmesi çok manidardır.

a. Kara keçi (Kara davar):

Her tarafı siyah olan keçilere genel olarak verilen bir addır. Ayrıca tüm kıl keçileri için kullanılan oldukça genel bir ifadedir. Çevrede sürünün tamamı için kullanılan en yaygın ifade **kara davar**-dır.

b. Sarı keçi: Son zamanlarda evlerde bakılan Kilis ve Halep keçilerinden alınan damızlıklar sonucunda keçilerin

bir kısmı melezmleşmiştir. Bunun sonucunda sürüler içerisinde sarı renkli keçiler türemiştir.

c. Ger keçiler: Sırt ve karnın bölgesi farklı renkte olan keçilerdir. Genellikle üç ayrı renkten meydana gelirler:

1. Ger keçi: Kollarının üst kısmı (sırtı) siyah fakat karnının altı ve bacaklarının içe bakan kısımları kavuniçi veya açık kahverengi olan keçilerdir.

2. Ak ger: Sırtı siyah fakat karnın bölgesi beyaz olan keçiler.

3. Gök ger: Fiziki görünüş açısından en az rastlanan keçilerden biridir. Bunların da sırtları gök olmasına rağmen karnlarının altı gerdir yani kavuniçi veya açık kahverengidir.

ç. Ak keçi: Her tarafı beyaz olan keçilere denir.

d. Ala keçiler: Sürü içerisinde en çok sevilen ve dikkat edilen keçilerdendir. Bu durum özellikle ala keçilerin az olduğu sürüler için geçerlidir. Genel olarak iki çeşidi vardır:

1. Kara ala: Yarısı kara, yarısı beyaz veya çoğu kara olmakla birlikte vücudunun belli bir bölümü beyaz olan keçiler.

2. Sarı ala: Bir kısmı sarı, bir kısmı beyaz olan keçilerdir.

e. Gök keçi: Sürü içerisinde dikkat edilen keçilerden biridir. Bu keçinin kolları sis veya sulandırılmış ayrıran rengindedir. Bu keçiler, sürünün estetik olarak güzel görünmesini sağlamaları yanında, kanaatimizce halk arasında sürüyü bir kısım belalardan ve nazardan koruyacağı gibi gizli bir inanç bulunmaktadır. Çocukluğumda davarımızın içinde bulunan tek gök keçiye ve ala keçiye anememin aşırı ilgi göstermesi bundan olsa gerektir. Sürülerinin içinde birden fazla gök ve ala keçi bulunmasına rağmen teyzemlerin de bu keçileri kollamaları bize söylenmesi de böyle bir inancın olabileceği sonucunu doğurmaktadır. Sandal köyünde hâlâ davarcılık yapan Hüseyin

Göküş'e göre, sürünün içinde bulunan gök keçi veya teke, sürünün boynuna takılmış muskadır.²

Ögel'in belirttiğine göre eski Türklerde "Orta Asyalı atlı kavimler için gök, her şeyin üstünde idi. Onlar yere yalnızca atlarının ayakları ile bağlı idi. Onların karnlarını doyuran dört ayaklı hayvanları; ruhlarını dolduran ise, uçsuz bucaksız mavilikler ve bu mavilikler içinde hayal meyal kaybolan yüksek dağ zirveleri idi. Eski Türklerin gönül verdikleri şey ise, tabiatın renkleri idi. Her yerde renk arar, her şeye renk verir ve hiçbir şeyi rensiz söylemezdi. Renkler onun ruh âlemini dolduran en önemli sembollerdi. Beyaz bir şey kara olabilir, siyah bir şey de ak olabilir. Bunun önemi yoktu. Eğer onun kalbinden akan hisler onu öyle istiyorsa, öyle olurdu. Renk dünyası gözlerinde değil, hayallerinde ve kalplerinde idi. Ama onlara göre renklerin rengi ve renklerin en güzeli de vardı. Mavi yani gök rengi her şeyin üstündeydi. Bütün güzellik, her türlü kutsallık onda toplanmıştı. Türk gök rengini çok sever, ama ondan çok da korkardı. Bu korkusu saygı ile karıştı. Saygı değer her şey, gök renkte idi. Bütün Türk edebiyatı, bununla doludur. Eğer Türk bir kimse için gök sakallı diyorsa, bilelim ki o kimse, kutsal bir kişidir veyahut da Tanrı'nın bir elçisidir. Yaşlı, tecrübeli, yurduna çok hizmet etmiş, birçok kişi de gök sakallı idi. Ak sakallı da iyidir; ama herkes gibi nihayet normal ve akıllı bir ihtiyardır. Türk, gök tüylü, gök yeveli kurt diyorsa bilelim ki bu da Tanrı'nın bir elçisidir. Çünkü o, tanrının rengi olan göklüğe bürünmüştür. İhtiyar bir kurdun da tüyleri ve yeveleri ağarmıştır. Onun yüzlerce kurdun önüne düşerek neler yaptığını, Türkler gibi birçok büyük sürü sahipleri de çok iyi bilirlerdi. Böyle bir kurt, kurtların tıpkı tecrübeli ve akıllı bir veziri, bir padişahı gibi idi. Bu kurdun ordularını nereden ve ne zaman getireceği bi-

linmezdi. Gelirse de her şeyi alt üst eder ve tedbiri alınmazdı. Görülüyor ki eski Türk kültüründe din ve gerçek hayat her zaman için yan yanadır.” (Ögel 2000:57-59) Ayrıca özellikle nazardan koruması için çocuklara, hayvanlara takılan veya eşyalara asılan boncuğun adı gök boncuktur. Bazı renklerin tercih edilmesinin Türk mitolojisiyle doğrudan bağlantısı olması yanında, bu tür renkli keçiler sürüye dışardan bakan birinin dikkatlerini üzerlerine çekmekte, kötülüklerden sürüyü koruduğu gibi sürünün azlığını-çokluğunu, semizliğini-zayıflığını fark etmesini ve buna bağlı olarak doğabilecek bir nazarı da engellemektedir. Böylece, bu keçiler sayesinde sürü kem gözlerden korunmuş olmaktadır. Her tarafı gök olanların dışında, yukarıda da belirttiğimiz gibi, gökle başlayan bir keçi ismi daha vardır:

1.Gök ger: Sırt kısmı gök olmasına rağmen karın bölgesi ger olan keçilerdir.

f. Kula: Sarı, beyaz ve siyah renklerin karışık olarak bulunduğu keçilerdir. Boz'un biraz daha kırmızıya çalan şeklidir. Aynı renkli sığırlar için **koñur** denir. Ancak koñur renkte bozluk biraz daha fazladır.

g. Desteli: Keçinin kendi siyah olmakla birlikte sırt kısmında el ayasından daha büyük olarak kırmızı, ger veya yañal renkli tüyler varsa bu keçilere desteli denir.

ğ. Sekili: Keçinin rengi ne olursa olsun, eğer ayaklarında beyazlık (dizinden aşağıda olması gerekir) var ise bu şekilde adlandırılır. Bu özelliğe sahip hayvan oldukça azdır. Üç ayağı sekili olanlar bütün hayvan türleri içinde özel olanlardandır. Bu hayvanlar en cins hayvanlar olup, yarı kutsal gibi kabul edilir ve korunurlar.

h. Kınalı: Keçilerin kılları kına kırmızısı ise bunlara kınalı denir.

Ayrıca, erkek hayvanlar tek testise

sahipse, bunlara **tek taşak**; keçilerin memeleri kese gibi değil de, arası açık bir şekilde yukarıdan aşağı iki ayrı biberon gibi ise bunlara **kol bicik** denir. Bunların sütleri diğerlerine göre fazla olduğundan sürüde en verimli olanlardır.

II. BAŞLARINA GÖRE KEÇİLERE VERİLEN ADLAR

Keçiler başlarına göre adlandırılırken alınlarının rengi ile kulaklarının rengi ve şekli en önemli unsurdur. Bunların yanında keçinin boynuzlarının durumu [şekli, olmaması (kabak) veya kırık] adlandırmadaki belirleyici unsurlardandır. Bu durumda, başlarına göre keçilere verilen adları, *alınlarının rengine, kulaklarının rengine, kulaklarının şekline ve boynuzlarının durumuna göre verilen adlar* başlıkları altında ele alacağız. Ancak adlandırmalarda, aşağıda tek tek ele alacağımız özellikler tek başlarına nadiren bir keçiye ad olarak verilir. Çoğu zaman hayvanın birkaç özelliği peşpeşe sıralanmak suretiyle adlandırma yapılır. Adlandırma yapılırken, keçinin cinsiyetine ve yaşına göre aldığı unvanlar da bu adlara eklenir. Bu durum hayvanın sürü içerisinde tanınmasını kolaylaştırır. Biz bütün adlandırmalarda bunları tek tek belirtmeyeceğiz. Ancak, sürü sahibi veya çoban bu adlandırmaları yaparken yalnızca bizim aşağıdaki belirttiğimiz şekilde değil yukarıda söylediğimiz unvanları ve unsurları da dikkate alarak yapmaktadırlar. Biz de önce adlandırmadaki etkili unsurları ele aldıktan sonra, bunların art arda sıralanması sonucu hayvanlara verilen adlar üzerinde duracağız:

a. Alınlarının rengine göre verilen adlar: Keçiler bazen sırt bölgelelerinden ayrı olarak yalnızca alınlarının rengine göre de adlandırılabilirler. Bu adlandırma siyah keçilerde daha fazla görülür.

1. Sakar: Sırt rengi genellikle siyah olmakla birlikte alında küçük bir beyazlık bulunan hayvanlara bu isim verilir.

2. Arbaş (akbaş): Alnının tamamı beyaz olan keçilerdir.

b. Yañal keçiler: Bunlar siyah veya ger olmalarının yanında, yüz kısımları alev kırmızısı ile siyah karışımı olan keçilerdir. Genel olarak iki çeşidi görülür.

1. Ger yañal: Gövdesi ger fakat baş kısmı yañal olan keçilerdir.

2. Yañal veya kara yañal: Sırtı siyah olmakla birlikte yüzü yañal olan keçidir. Sadece yañal keçi de denir.

c. Kulaklarının rengine göre verilen adlar: Genellikle keçilerin kulaklarının şekline göre ad verilmekle birlikte, hayvanların kulaklarının kır olması durumunda bu renge göre de ad verilebilir: Kır keçi, kır oğlak, kır teke gibi.

Bu durum fazla görülmez. Yukarıda sürü içerisinde bir keçinin diğerlerinden kolayca ayırt edilmesini sağlamak için genellikle ayırt edici birkaç özelliği birlikte sıralanarak adlandırıldığını söylemiştik. Kır doğ, kır sakar doğ gibi. Birkaç özellik dikkate alınarak verilen adlar üzerinde durulacaktır.

Keçilerin kulaklarının rengine bağlı olarak verilen adlarda bir tek **kır** renk vardır. Ancak bu renk sürü içerisinde birçok keçide bulunmasından dolayı, tek başına birçok keçiye isim olabildiği gibi, keçilerin birkaç özelliği birlikte sıralanarak yapılan birleşik adlandırmalarda da en çok kullanılan unsurdur.

1. Kır kulak: Kulağın dış kısmının rengi beyaz ve siyahtan oluşuyorsa bu keçilere **kır** denir. Bu adlandırma daha önce belirttiğimiz gibi hayvanların yaşlarına ve cinsiyetlerine bağlı olarak aldıkları unvanlarının başına eklenir. Kır oğlak, kır çebiç, kır yazmış, kır seyis vb. gibi.

Bunlardan başka keçinin kulağının

rengi diğer özellikleriyle birlikte kullanılıp, kır kabak keçi, kır doğ yazmış, kır sakar oğlak gibi birleşik adlandırmalar da yapılabilir.

ç. Kulaklarının şekline göre verilen adlar: Hayvanlara kulaklarına göre ad verilirken, renkten çok şeklin daha belirleyici unsur olduğunu görmekteyiz. Çünkü renk bakımından aynı özellikleri gösteren hayvanların sayısı, şekil bakımından aynı özelliklere sahip hayvanlardan daha fazladır. Ancak birleşik adlandırmalarda kulak rengi şekle bağlı ismi nitelemektedir. Hayvanların kulaklarının görünüşüne göre çeşitli adlar verilmektedir:

1. Kelpen kulak: Uzun, düz bir şekilde aşağı doğru indikten sonra uç kısmından kırılmış gibi geri bükülmüş kulaklı keçilere denir. Kelpen kulaklı şeklinde tek başına olduğu gibi, kır kelpen kulak, kır sakar kelpen kulak vb. gibi, birleşik olarak da ad verilebilir.

2. Doğ kulak: Keçilerin kulakları ortasından kırık gibi olup, iki taraf kulağın iç tarafına bükük ise yani kulak iç tarafına doğru oluk şeklinde ise bu tür kulaklara doğ, keçilere de rengine göre kara doğ, ger doğ veya başının durumuna göre kır doğ, kabak doğ, kır kabak doğ vb. çeşitli adlar verilebilir. Cinsiyetlerine, yaşlarına ve diğer özelliklerine göre verilen adlar da bu adlara eklenir. Kara doğ yazmış, kır sakar doğ çebiç vb. gibi.

3. Çomak kulak: Küçük, rulo şeklinde veya kökten uca doğru küçük bir külah şeklinde kulağa sahip keçilere denir. Bunlar çomak veya çomili diye adlandırılabilir.

4. Kıymaç kulak: Kulak kökünden aşağı doğru sarkan hayvanın kulakları ortasından kırılmış gibi birbirine iyice yapışmışsa yani doğ şeklin kanatları daha kapalı, çomak şeklin daha açık ve uzun şekli ise bu tür kulaklara kıymaç kulak denir. Ayırt edici bir özellik

olduğundan ve sürü içinde az bulunduğundan tek başlarına keçilere ad olarak verilebilir.

5. Yaprak kulak: Uzun, dümdüz olan ve aşağı doğru sarkan kulaklara denir. Bu kulak şekli de az bulunduğu için tek başına ad olarak verilebilir.

d. Boynuz durumuna göre verilen adlar: Boynuzunun olup olmamasına ve şekline göre keçilere farklı adlar verilir. Bu durumlardan herhangi birine bağlı olarak tek bir ad verilebildiği gibi genelde keçinin diğer özellikleri bunun önüne getirilerek de bir adlandırma yapılır. Yalnızca boynuz durumuna göre keçilere verilen adlar:

1. Kabak: Keçinin boynuzu yoksa buna kabak denir. Bu durum hayvana tek başına ad olarak çok nadir verilir. Daha çok yaş durumlarına, renklerine, kulaklarının şekline ait özelliklerin eklenmesiyle isim alabilirler. Ger kabak, ger kabak doğ, kabak çomak, kara kabak doğ gibi. Bazen kabak davarlara **kabili** dendiği de olur.

2. Boynuzu kırık: Herhangi bir sebeple keçilerin bir veya iki boynuzu kırılmışsa bunlara denir. Daha önceki adlandırmaları ne olursa olsun, bu durum meydana geldikten sonra, bu sıfatla anılmaya başlarlar. Boynuzun kırılması hâdisesi daha çok keçilerde ve oğlaklarda görülür. Çok nadir de olsa tekelerde de görülebilir.

3. Çamel boynuz: Boynuzlar kulağın etrafında simit gibi dolanıyorsa bunlara çamel boynuz (çemberden bozulma olabilir) denir. Bu tür boynuzlar zaman içinde keçinin gözüne de batabilir. Bu tehlike fark edilirse, çoban kızgın demir ile keçinin boynuzunun uç kısmını keser veya boynuzun ucunu dışa doğru döndürmeye çalışır.

4. Dik boynuz: Boynuzlar başından dimdik yukarı doğru olanlar.

e. Başlarının durumuna ve renk-

lerine göre birleşik olarak verilen adlar: Hayvanların başlarında bulunup adlandırmada etkili olan bütün unsurları ve şekilleri açıklamalarıyla birlikte verdiğimizden bunların birleştirilmeleri sonucunda verilen adları herhangi bir açıklamada bulunmadan alfabetik olarak sadece liste halinde vereceğiz:

1. Başlarının özelliklerine göre verilen adlar:

kabak çomak
kabak doğ
kır çomak
kır doğ
kır kabak
kır kabak doğ
kır sakar
kır sakar çamel boynuz
kır sakar dik boynuz
kır sakar doğ
kır sakar çamel boynuz
kır sakar dik boynuz
kır yañal
yañal doğ
yañal kabak
yañal kabak doğ
yañal sakar
yañal sakar çamel boynuz
yañal sakar dik boynuz
yañal sakar doğ

2. Renklerine ve başlarının durumuna göre verilen adlar:

ak çomak
ak ger
kara çomak
kara kabak
kara kabak doğ
kara sakar
kara sakar çamel boynuz
kara sakar dik boynuz
kara sakar doğ
kara sakar kelpen kulak
ger çomak
ger doğ
ger kabak
ger kabak doğ

ger yañal
 ger yañal çamel boynuz
 ger yañal dik boynuz
 gök doğ
 gök kabak

f. Kúpelerine göre verilen adlar:

Keçilerin çenelerinin altında, sakallarından sonra kiraz gibi iki tane et parçası varsa bu keçilere **kúpeli** denir. Keçinin kúpesi bir tane ise bu durumdakilere **tek kúpe** denir.

C. ÖZEL ADLAR

Yukarda saydığımız genel adların dışında bazı keçilere tıpkı insanlarda olduğu gibi özel adlar verilir. Bu adların seçiminde keçilerin geldiği (alındığı) yer, keçiyile ilgili ileriye dönük dilekler, sürünün içerisindeki durumu ve doğum günü önemli etkenlerdir.

1. Geldikleri yere göre verilen adlar: Sürü içerisindeki hayvanların hepsi aynı kaynaktan gelmezler. Çeşitli sebeplerden dolayı zaman zaman farklı sürülerden ve farklı kişilerden çeşitli özellikleri olan hayvanlar sürüye dâhil edilir. Bu durumda bazen gelen keçi erkek ise geldiği evden bir erkeğin adı, dişi ise geldiği evdeki bir bayanın adı verilebilir. Burada hayvanın yaşı da önemlidir. Hayvan oğlaksa çocukların adı verilirken, keçi veya teke ise geldiği yerin beyinin ve hanımının adı verilir. Örnek vermek gerekirse: Hatice, Emine, Emineli, Elif, Bezen, Ali, Selim, Cüneyt, Murat bunlardan birkaçıdır.

2. Dileklere göre verilen adlar: Elde büyütülüp, evin bir ferdi gibi kabul edilmiş, ev ahalisinin yanında ayrı bir yeri olan bazı keçilerin oğlağını almak özel bir istektir. Bu tür keçilere ve oğlaklarına durumlarına uygun özel adlar verilir. Buna göre keçilere genellikle Nazlı, Aptal, Melek gibi adlar verilirken, bunların oğlaklarına erkek ise Murat, dişi ise Dilek, ileriye dönük dileklere bağlı olarak ise Serpil, Yüksel gibi adlar verilmektedir.

3. Sürünün içerisindeki duruma göre verilen adlar: Sürü içerisindeki bazı keçiler çok atak olup her yere girip çıkarken, bir kısmı sahibinin ardından ayrılmaz; bir kısmı da oldukça ağır hareket edip en arkadan gelir, kolay kolay bir şeyi beğenip yemez. Bu durumdaki keçilere de durumlarına uygun adlar verilir. Hırsız, Aptal, Hımhım, Mızımız, Masmaz, Bağirtlak vb.

4. Çiçeklerin ad olarak verilmesi: Bazı keçilere renklerinden, güzelliklerinden veya onlara duyulan ilgiden dolayı çiçek adları verilmektedir. Bunlar genellikle Çiçek, Menekşe, Sümbül, Nergis, Hazala, Gülbeyaz gibi adlardır.

Görüldüğü gibi Sandal köyü ve çevresinde, keçilere başta fiziki özellikleri olmak üzere, yaşlarına, cinsiyetlerine ve doğumlarından ölümlerine kadar, tabiri caizse, yıl içerisindeki sosyal durumlarına göre, birçok isim verilmektedir. Yoğunluğu ise fiziki özelliklere bağlı olarak verilen adların oluşturduğu görülmektedir. Sadece fiziki özelliklere göre verilen adların sayısı yaklaşık olarak 70'tir. Diğer adları da buna dâhil ettiğimizde bu sayı 100'e yaklaşmaktadır. Bir cins hayvana bu kadar fazla ad verilmesi, bölgenin geçmişten günümüze hayvancılıkla uğraşan bir bölge olması yanında, kendine mahsus bir kültürünün olduğunu da göstermektedir. Zira bu yaşam biçiminde hayvanlar sadece bir geçim vasıtası olmakla kalmayarak, sosyal hayatın diğer sahalarına da tesir etmiştir (Kaplan 1976: 55). Sosyal hayatın tamamen hayvancılık etrafında teşekkül ettiği, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde gördüğümüz birçok uygulamayı, inancı, gelenek ve göreneği gördüğümüz bu yaşam biçiminde Kaplan'ın *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki hayvancılığın yeri ile ilgili olarak söylediklerini aynen kabul edebiliriz. Hayvancılık ekonomik hayatın esasını teşkil ettiği gibi, kültür hayatında da merkezi

bir rol oynamakta, mücadele, örf ve âdet, merasim, tabiat ve insan görüşü, ruh ve düşünce âlemi üzerinde derin tesirler icra etmektedir (Kaplan 1976: 69).

Herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir ki hâlâ geleneksel Türk kültürünü en canlı ve sade şekilde yaşayanlar ve yaşatanlar Toros Dağlarında yaşayan Yörükler'dir. Toros Dağları ve çevresi geçmişten günümüze köklü bir hayvancılık özellikle davarcılık kültürüne sahiptir. Bunda coğrafi yapının sağladığı imkânlar önemli bir etkindir. Bunun neticesinde davarcılık kültürüyle ilgili gelenekler ve buna bağlı olarak bu kültürle ilgili adlar, teknolojinin yerel ve bölgesel kültürleri ve farklılıkları bunca yok ediliğine rağmen günümüze kadar gelebilmiştir. Buradaki adlar yalnızca doğumundan ölümüne kadar hayvanlara verilen adlarla ilgilidir. Bu adların kültür ve medeniyetimizin en eski örneklerinde de görülmesi bölge insanın kültürel dokusunun geçmişle bağlantısını, canlılığının ve sağlamlığını göstermektedir. Bunun yanında Türk ad verme geleneğinin ve sahip olduğu hayvanlara davranma biçiminin çok köklü bir geçmişi ve geleceği olduğunu ve bugün bunun hayvancılıkla uğraşan bölgelerimizde varlığını devam ettirdiğini görmekteyiz. Bölgedeki hayvancılığa bağlı kültürel unsurlar yalnızca bu kadar değildir. Bölgede hayvancılık bir yaşam biçimi olduğu için yukarıda da söylediğimiz gibi başlı başına incelenmesi gereken bir konudur.

NOTLAR

1 Bunlar kendi aile hayatımda gördüğüm ve yaşadığım olaylardır. 1976 yılında davarlarımızı sattıktan iki yıl kadar sonra annemin dayısının oğlu gelip yurdumuzu istedi. Annem babama danışarak yurda konmasına izin verildi. On yıl kadar sonra tekrar davarcılığa başladığımızda Ahmet Amca yurdumuzu terk etti ve biz gidip yurdumuza konduk.

2 Bu ifadeyi geçmişte davarcılık yapmış Recep Levent'ten duyduğumu söyledi.

KAYNAKÇA

Aktan, Oğuz (1996), "Antalya Çevresinde ve Güney Anadolu'da Depreşen ve Dinen Konar-Göçer Asabiyeti", *I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri / 25-26 Nisan 1994 Antalya, Ankara, 1-23.*

Biray, Nergis (2000), "Hayvancılık Terimleri ile İlgili Bir Makale ve Bazı Küçükbaş Hayvancılık Terimlerimiz" *Milli Folklor*, 46, Yaz, 61-78.

Biray, Nergis (2000), "Hayvancılık Terimleri ile İlgili Bir Makale ve Bazı Küçükbaş Hayvancılık Terimlerimiz" *Milli Folklor*, 47, Güz, 63-79.

Biray, Nergis (2000), "Hayvancılık Terimleri ile İlgili Bir Makale ve Bazı Küçükbaş Hayvancılık Terimlerimiz" *Milli Folklor*, 48, Kış, 55-71.

Çay, M. Abdulhaluk (1983), *Anadolu'da Türk Damgası Koç Heykel Mezar Taşları ve Türkler'de Koç-Koyun Meselesi*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Eraslan, Kemal -Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks*, İstanbul, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Ergin, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara, Türk Dil Kurumu.

Ergin, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer*, Ankara, Türk Dil Kurumu.

Eröz, Mehmet (1991), *Yörükler*, İstanbul, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını*, 140-142.

Johansen Ulla (2005), *Elli Yıl Önce Yörüklerin Yaılla Hayatı*, (çev.: Mualla Poyraz), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.

Kaplan, Mehmet (1976), "Dede Korkut Kitabında Hayvanlar", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, İstanbul*, 69 (55-69); *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, 275-290.

Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügat-it-Türk*, (çev. Besim Atalay), Ankara 1998, C.I, II, III.

Matsubara, Masatake (1982), "Yörük Yaşamında Keçi ve Keçilerin Kümelenmesi İlkeleri" *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara, 355-362.

Ögel, Bahattin (1971), *Türk Mitolojisi*, C.1 Ankara.

Ögel, Bahattin (2000), *Türk Kültürü Tarihine Giriş*, C.1, Ankara.

Seyirci, Musa (1987, 2000), "Sarıkeçili Yörüklerinde Keçilere Takılan Adlar" *Türk Folklorundan Derlemeler*, Ankara, 191-197; *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri*, İstanbul, 103-108.

Toygar, Kamil (1984), "Türkiye'nin Bazı illerinde Hayvanlara Takılan Adlar" *Türk Folklor Araştırmaları 1983*, Ankara, 123-126.

Yalman (Yalgın), Ali Rıza (1949), "Davarda Sayakutluğu Bayramı, Kırkam ve Dişle İğdişçilik", *Türk Folklor Araştırmaları*, 2, Eylül, 24-26.

Yalman (Yalgın), Ali Rıza (1977), *Cenupla Türkmen Oymakları (hızl. Sabahat Emir)*, C. 1, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını, 253.